

İbtidai təhsil səviyyəsində qiymətləndirmə və onun təlimin keyfiyyətinə təsiri

Lalə Nizami qızı Abdullayeva

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: lale.emirbeyova38@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. H.H. Əhmədov,
psixol.ü.f.d., dos. U.M. Qəzvini

Açar sözlər: dövlət qayğısı, şəxsiyyətyönlü yanaşma, qiymətləndirmə, qiymətləndirmə meyarları, məktəbdaxili qiymətləndirmə, milli qiymətləndirmə, beynəlxalq qiymətləndirmə, qiymətləndirmənin istiqamətləri

Ключевые слова: общественная забота, личностно-ориентированный подход, оценивание, критерии оценивания, школьное оценивание, национальное оценивание, международное оценивание, направлении оценивания

Key words: social care, student-centered approach, assessment, assessment criteria, school assessment, national assessment, international assessment, assessment directions

Təlim nailiyyətlərinin ölçülməsi, mövcud problemlərin diaqnostikası, əks-əlaqənin yaranması, təhsil prosesinin bütün iştirakçılarının, o cümlədən şagird, müəllim, valideyn və təhsilin vəziyyəti, problemləri və nailiyyətləri haqqında məlumatlandırılmasıdır. Şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi, təhsil proqramlarının əldə edilmə və mənimsəmə keyfiyyətinin qiymətləndirmə sistemi tədris prosesinin mühüm elementidir.

Təlim prosesində şagirdlərin keyfiyyətli nəticələr əldə etmələri üçün müasir qiymətləndirməyə aşağıdakı tələblər verilir:

- ✓ Obyektiv
- ✓ Əsaslı
- ✓ Təlim prosesinin bütün iştirakçılara aydın
- ✓ Dəqiq
- ✓ Çevik
- ✓ Psixoloji cəhətdən komfortlu

Qiymətləndirmə zamanı müəllim fəaliyyətini aşağıdakı prinsiplər əsasında qurmalıdır:

Ədalətlik - qiymətləndirmə meyarlarının mükəmməl işlənməsi. Meyarlar qiymətləndirmənin və qiymətinin şagirdə təzyiq vasitəsi kimi istifadə olunma təhlükəsinin qarşısını alır.

Uyğunluq - bilik, bacarıq, vərdiş və səriştələrin qiymətləndirilməsinin təlimin məqsəd və nəticələrinə uyğun olub-olmamasının daim nəzərdə saxlanması.

Aşkarlıq - şagirdlərə tapşırığın yerinə yetirilməsindən əvvəl qiymətləndirmənin meyar və metodları haqqında məlumatın verilməsi. Şagirdlərin qiymətləndirmə meyarlarının hazırlanmasına cəlb olunması da istisna deyil.

Keyirxahlıq - müəllimlə şagird arasında partnyor münasibətləri üçün şəraitin yaradılması. (belə münasibətlərin qurulması şagird nailiyyətlərinin inkişafını stimullaşdırır).

Əlverişlilik - qiymətləndirmənin forma, metod və məqsədlərinin təlim prosesinin bütün iştirakçıları üçün aydın və sadə formada tətbiq olunması.

Ardıcillıq - qiymətləndirmə prosesinin ardıcıl və sisteməlik şəkildə həyata keçirilməsi.

Qiymətləndirmənin istiqamətləri ayrı-ayrı forma, məzmun və məqsədə malik qiymətlən-

dirmələri nəzərdə tutur. Azərbaycanda qiymətləndirmə 3 istiqamət üzrə aparılır:

1. *Məktəbdaxili qiymətləndirmə*;
2. *Milli qiymətləndirmə*;
3. *Beynəlxalq qiymətləndirmə*

Məktəbdaxili qiymətləndirmə. Bu qiymətləndirmə adından da bəlli olduğu kimi məktəbdə həyata keçirilir. Səmərəli qiymətləndirmənin təmin edilməsi üzrə fəaliyyətlərini planlaşdırmaq üçün müəllimlər həm qiymətləndirmənin ümumi məqsədini, həm də qiymətləndirmənin hər növünün ayrı-ayrılıqda məqsəd, məzmun və prosedurları haqqında mükəmməl biliklərə malik olmalıdırlar.

Bu parametrlər üzrə məktəbdaxili qiymətləndirmə üç növə bölünür:

- **Diaqnostik qiymətləndirmə** (ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi)
- **Formativ qiymətləndirmə** (inkışafın izlənilməsi)
- **Summativ qiymətləndirmə** (yekun qiymətləndirmə)

Diaqnostik qiymətləndirmə. Şagirdlərdə formalaşmış bilik, bacarıq, vərdiş və səriştələrin ilkin səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsidir. Düzgün təşkil olunmuş qiymətləndirmə şagirdlərə öyrənilmiş materialların təkrarında vaxt itkisinə, onun üçün aydın olmayan və başa düşülməyən məsələlərin qalmasına imkan vermir. Diaqnostik qiymətləndirmə adətən tədris ilinin başlanğıcında, fəslin birinci mövzusunun tədrisindən əvvəl, şagird sinfi və məktəbi dəyişdikdə keçirilir. Qiymətləndirmənin bu növü həm müəllim, həm də şagirdə mövcud situasiya və tələblər haqqında düzgün təsəvvür yaratmağa kömək edir.

Diaqnostik qiymətləndirmənin məqsədi - şagirdlərin təlim məqsədlərinə dair harada olmaları, yəni proqram üzrə mövzunun, tədris vahidinin əvvəlində hansı bilik və bacarıqlara malik olmaları haqqında məlumatların əldə edilməsidir. Diaqnostik qiymətləndirmə müəllimə şagirdlərin tələbatlarına cavab verə biləcək tədris planında dəyişikliklər etməyə imkan verir, yaxud proqnozlaşdırmağa və gələcəkdə təlimdə yarana bilən çətinlikləri aradan qaldırmağa, şəraitə görə təlim məqsədləri və strategiyalarda çevik dəyişikliklər yaşadığı mühit, onların mənavi-psixoloji durumu haqqında məlumat almağa kömək edir.

Formativ qiymətləndirmə. Təlim prosesində şagirdin məqsədyönlü və fasiləsiz müşahidəsi prosesidir. Formativ qiymətləndirmə “qeyri-formal” (çox vaxt qiymətsiz) qiymətləndirmədir. O meyarlar əsasında aparılır və əks əlaqə prosesi ilə müşayiət olunur.

Şagird inkışafının monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) təlim prosesinin düzgün istiqamətləndirilməsinə şərait yaradır, müxtəlif üsul və resurslardan istifadə, şagirdin inkışafı üçün ona əlavə imkanın verilməsi barədə ehtiyacları müəyyənəşdirir. Monitorinq müxtəlif formada aparıla bilər, lakin aparılma formasından asılı olaraq o müntəzəm xarakter daşmalıdır. Formativ qiymətləndirmənin məqsədi - təlim prosesində müəllim və şagirdlərin fəaliyyətində dəyişikliklərin, düzəlişlərin edilməsindən ibarətdir.

Formativ qiymətləndirmə:

- ❖ *Gündəlik təcrübədə istifadə edilir (hər dərs, hər gün)*
- ❖ *Həm şagird, həm müəllim üçün qəbul üçün edilə bilən formada tətbiq edilir.*

Formativ qiymətləndirmə ilk mərhələlərdə tədris və təlim prosesinə dəyişikliklərin daxil edilməsi məqsədilə şagirdlərin inkışafının qiymətləndirilməsidir. Bundan əlavə, formativ qiymətləndirmə şagirdlərə şəxsi inkışafını dərk etməyə və izləməyə, eləcə də, müəllimin köməyi ilə gələcək addımlarını planlaşdırmağa imkan verir. Qiymətləndirmə meyarlarının birgə işlənilib hazırlanması (müəllim-şagird) şagirdlərdə qiymətləndirməyə pozitiv münasibət formalaşdırmağa və nəticənin edilməsinə görə məsuliyyəti artırmağa şərait yaradır. Qiymətləndirmə meyarlarının işlənilib hazırlanması zamanı təlimin məqsədlərini və məzmununu yadda saxla-

maq lazımdır. Meyarların məzmunu həm şagirdlər, həm də onların valideynlərinə aydın olmalıdır, yəni asan dildə izah olunmalıdır. Şagirdi meyarlarla dərsin (tapşırığın) əvvəlində tanış etmək lazımdır. Şagirdin qiymətləndirmə prosesinə cəlb olunması ona bu prosesdə müəllimin bərabər hüquqlu partnyoru olmağa və buna müvafiq öz təliminə görə məsuliyyət daşımağa şərait yaradır.

Yekun (summativ) qiymətləndirmə. Summativ (yekun) qiymətləndirmə müəyyən bölmə üçün və tədris vahidinin öyrənilməsi başa çatdıqda bilik, bacarıq, vərdiş və sərişlərin formalaşması səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Summativ qiymətləndirmənin ənənəvi qiymətləndirmədən fərqləndirən əsas cəhət onun inkişafın göstəricisi olmasıdır. Summativ qiymətləndirmə şagirdlərin qazandıqları bilik və bacarıqların mənimsənilmə səviyyəsinin məzmun standartlarına uyğunluğunu müəyyən etməyə imkan verməlidir. Summativ qiymətləndirmənin məqsədi - müəyyən vaxt üçün şagirdlərə biliklərin mənimsənilməsi, bacarıq və sərişlərin formalaşma səviyyəsinin təsdiq edilməsi, əldə edilən nəticələrin standartın tələblərinə uyğun olub-olmamasını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Şagird nailiyyətlərinin səviyyəsinin yoxlanılması məqsədilə müəllimlər adətən sual və testlərin müxtəlif variantlarından istifadə edir, dərsliklərdəki bölmələrin sonunda verilən suallardan yararlanırlar.

Summativ qiymətləndirmə *kiçik summativ, böyük summativ və yekun qiymətləndirmədən* ibarətdir. Kiçik və böyük summativ qiymətləndirmə təlim prosesində müəyyən mərhələlərə (bəhs və ya bölmənin, yarımilin sonunda) yekun vurmaqla, qiymətləndirmə standartlarına əsasən hazırlanmış vasitələrlə şagirdin nailiyyət səviyyəsini ölçmək üçün aparılır. Yeni qaydalara əsasən I siniflərdə summativ qiymətləndirmə aparılmayacaq. II-IV siniflərdə kiçik summativ (KSQ) nəzərdə tutulsa da, böyük summativ qiymətləndirmə (BSQ) aparılmır. Böyük summativ qiymətləndirmə (BSQ) təhsil səviyyələrinin sonunda IV, IX, XI siniflərdə bütün fənlərdən V, VI, VII, VIII və X siniflərdə isə yalnız buraxılış imtahanları keçiriləcək fənlər üzrə aparılır. Yekun (summativ) qiymətləndirmə məzmun standartları əsasında aparılır. Bundan əlavə yekun qiymətləndirmə mənimsəmə səviyyəsinin etibarlı göstəricisidir. Summativ qiymətləndirmə keçirilərkən müəllim aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- ✓ *yekun işlərin yoxlanılması;*
- ✓ *nəticəsinin təhlili;*
- ✓ *aparılan təhlil əsasında şagirdlərlə əks əlaqənin yaradılması;*
- ✓ *lazım olduqda fəaliyyətin yenidən nəzərdən keçirilməsi və təlim strategiyalarına düzəlişlərin edilməsi.*

Milli qiymətləndirmə. Təhsilin keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün müəyyən tədris dövrünün sonunda mütəmadi olaraq həyata keçirilir və şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsini təmin edir. Seçim əsasında, 4-cü və 9-cu sinif şagirdləri arasında test, sorğu və rəqələri və digər tapşırıqlar vasitəsilə 4-5 ildən bir aparılır və əldə olunan nəticələr kurrikulumun, təlim-tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə xidmət edir və ümumilikdə təhsilin keyfiyyətinə nəzarət məqsədilə həyata keçirilir. Milli qiymətləndirmənin məqsədi şagirdlərin zəif və güclü tərəflərini üzə çıxarmaq, ümumi mənimsəmə səviyyəsinin və onun dinamikasını müəyyənləşdirmək, şagirdlərin təlim nəticələrinə təsir edən amilləri təsvir etmək, nəticələr arasındakı fərqləri müqayisə etmək, şagirdlərin, ailələrinin, təhsil müəssisələrinin xüsusiyyətlərini öyrənmək, təhsil siyasətini müəyyənləşdirmək, təhsilin vəziyyəti haqqında müvafiq məlumat toplamaq, problemləri təyin etmək, ölkədə təhsilin məzmununa dair əsas məsələləri ictimaiyyət tərəfindən müzakirəsini təşkil etmək məqsədilə aparılır.

Beynəlxalq qiymətləndirmə. Azərbaycan artıq bir neçə ildir ki, təhsil islahatları proqramı çərçivəsində beynəlxalq qiymətləndirmə üzrə bir sıra proqramlarda iştirak edir və PISA-2006,

TEAMS Proqramına qoşulmuşdur. Beynəlxalq qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və qiymətləndirilməsi üçün təşkil olunur, tədqiqatlar, monitorinqlər vasitəsilə aparılır, ölkədə təhsilin vəziyyətini müəyyən edir və əldə olunan nəticələr xarici ölkələrdə müqayisə olunur. Bu qiymətləndirmə 3 ildən bir həyata keçirilir. Qiymətləndirmədə iştirak edən ölkələrin şagirdlərinin əldə etdikləri nəticələr müqayisə edilir, onlar arasındakı mövcud fərqlər təhlil olunur, nəticələrə təsir edən amillər (şagirdlərin, ailələrinin, təhsil müəssisələrinin xüsusiyyətlərini) müəyyən edilir. Burada riyazi savadlılıq, oxu savadı, təbiət elmləri savadlılığı və əlavə olaraq müxtəlif tipli problemləri həll etmə bacarıqları qiymətləndirməyə cəlb olunur. Beynəlxalq qiymətləndirmənin əsas məqsədi ölkədə təhsilin vəziyyəti haqqında məlumatın toplanması, əldə olunan nəticələrin digər ölkə nəticələri ilə müqayisəsi, təhsildə aktual problemlərin üzə çıxarılması, beynəlxalq səviyyəli müqayisələrin təşkili, şagirdlərin nəticələrinə təsir edən amillərin müəyyənləşdirilməsi, şagirdlər, valideynlər və eləcə də təlim prosesinin xüsusiyyətləri haqqında məlumatların əldə edilməsi, təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsi, tədris proqramlarının hazırlanmasında təlim nəticələrinin təyin edilməsi və s. məqsədi daşıyır.

Qiymətləndirmə zamanı yalnız informasiyanın mənimsənilməsi deyil, həm də vətəndaş mövqeyi və cəmiyyətin həyatında fəal iştirak üçün zəruri olan bilik, bacarıq və münasibətlərin əldə edilməsi, demokratik cəmiyyətin dəyərlərinin formalaşdırılması məsələləri əsas götürülməlidir.

Məqalənin aktuallığı. Şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi, təhsil proqramlarının əldə edilmə və mənimsəmə keyfiyyətinin qiymətləndirmə sistemi tədris prosesinin mühüm elementidir. Məqalənin də aktuallığı onun məhz belə bir vacib məsələyə həsr olunması ilə bağlıdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə ibtidai təhsil səviyyəsində qiymətləndirmə və onun təlimin keyfiyyətinə təsirinin əhəmiyyəti vurğulanmaqla, müasir qiymətləndirməyə dair tələblər sadalanmış, bu zaman müəllim fəaliyyətinin əsas prinsipləri göstərilmiş, sovet təhsil sistemində və müasir dövrdə respublikamızda qiymətləndirmənin əsas istiqamətləri təhlil edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. H.Əhmədov, N.Zeynalova. Pedaqogika: Dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2021, s. 379-385.
2. Şagirdlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi texnologiyaları. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu. 2017, s. 8-45.
3. Təhsilin inkişafı üzrə dövlət strategiyası: perspektivlər və vəzifələr. Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu. 2015, s. 47-56.
4. S. Əliyeva. Məktəbin idarə edilməsinin pedaqoji-psixoloji əsasları. Bakı, 2021, s.135-147.
5. F. Allahverdiyeva., S. Tağıyeva. Pedaqogika: Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2018, s. 165-168.

Л.Н. Абдуллаева

**Оценка на уровне начального образования
и ее влияние на качество образования**

Резюме

Система оценивания результатов обучения студентов, качества освоения и освоения образовательных программ является важным элементом учебного процесса.

Также в статье перечислены требования к современному оцениванию, подчеркнута значимость оценивания на уровне начального образования и его влияние на качество обучения, основные принципы деятельности учителя, проведен анализ основных направлений оценивания в советской системе образования. и в настоящее время в нашей стране.

L.N. Abdullayeva

**Evaluation at the level of primary education
and its impact on the quality of education**

Summary

The system of assessment of students' learning outcomes, quality of acquisition and mastering of educational programs is an important element of the teaching process.

The article also lists the requirements for modern assessment, emphasizing the importance of assessment at the level of primary education and its impact on the quality of teaching, the main principles of teacher activity, the analysis of the main directions of assessment in the Soviet education system and currently in our country.

Redaksiyaya daxil olub: 20.04.2022